

חלום יעקב – משמעות החלום

בראשית פרק כ"ח

(י) ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. (יא) ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש ויקח מאבני המקום וישם מראשתי וישכב במקום ההוא.

החלום: (יב) ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עלים וירדים בו.

דברי ה' – הבטחה לאומית: (יג) והנה ה' נצב עליו ויאמר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך. (יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך.

דברי ה' – הבטחה פרטית: (טו) והנה אנכי עמד ושמרתיך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך.

דברי יעקב: (טז) וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. (יז) ויקרא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים.

מעשה יעקב: (יח) וישכב יעקב בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשתי וישם אתה מצבה ויצק שמן על ראשה. (יט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשנה.

נדר יעקב: (כ) וינדר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבש. (כא) ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים. (כב) והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך.

לכל אחת מן הגישות המובאות למטה, נסה לענות:

- מה הקשר בין החלום ודברי ה'?
- למה דווקא בבית אל?
- איך החלום קשור לדברי יעקב כשהתעורר?
- איך החלום קשור למעשה יעקב כשהתעורר?
- איך החלום קשור לנדר יעקב?
- למה יעקב חולם חלום זה דווקא עכשו?
- על אלו מן שאלות שהזכרנו יש לגישה תשובות משכנעות, ועל אלו אין?

1. גישה ראשונה

רש"י בראשית כ"ח: י"ב-י"ג

(י"ב) עולים ויורדים – עולים תחלה ואחר כך יורדים, מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללותו. (יג) נצב עליו – לשמרו.

רמב"ן בראשית כ"ח: י"ב

והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו – הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם, כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוח או מלאה חרב ודם, והוא יצוה עליהם לשוב לרדת בארץ ולעשות דברו.

והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם ומבטחו ליעקב בהבטחה גדולה, להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה

חלק ה' ויהיה עמו תמיד, כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך, כי מעלתו גדולה משאר הצדיקים שנאמר בהם (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך.

נצי"ב בראשית כ"ח: י"ב-י"ג

(יב) עולים וירדים בו – מתחלה עולים ואח"כ יורדים. מזה הבין שהשכינה למטה בארץ ומלאכים סביביו ועולים בשליחות וירדים לאחר כן. והוא אות על השגחה פרטית על כל סביבות יעקב. ועי' מש"כ להלן ל"ה ז' וט"ז.
(יג) והנה ה' נצב וגו' – ובכ"מ וכאן ג"כ הכי משמעו שעוד לא חשב שהשכינה למטה הוא אך בשבילו. והנה ראה אשר ה' נצב עליו מתקיים אלהותו בארץ רק עליו כמבואר לשון רבותינו רבה ר"פ מקץ וע"ש. וכמאמרם ז"ל אין אוה"ע מתברכות אלא בשביל ישראל כו'. ומה שראה תחלה מלאכים ואח"כ השכינה כך דרך התראות השכינה כדאי' פי' הרואה שהוא כמלכותא דארעא.

גישה שנייה

רמב"ן בראשית כ"ח: י"ב

ועל דעת רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א ל"ה) היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברם, כי הראהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם, וזה טעם "מלאכי אלהים" כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון, ושר מלכות פרס, והבטיחו כי הוא יתעלה יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם. אמרו (שם בפדר"א) הראה לו הקדוש ברוך הוא ארבע מלכיות מושלן ואבדן, הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות מדי עולה חמישים ושנים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות יון עולה מאה ושמונים עוקים ויורד, והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד, אמר לו יעקב אך אל שאול תורד (ישעיה י"ד: ט"ו), אמר לו הקדוש ברוך הוא אם תגביה כנשר וגו' (עובדיה א' ד').

ספורנו בראשית כ"ח: י"ב

והנה מלאכי אלהים עולים וירדים בו – והנה ה' נצב עליו. כי אמנם כן יהיה לבסוף ששרי האומות אחר עליותם ירדו, והאל יתברך הנצב לעד לא יטוש את עמו, כאמרו כי אעשה כלה בכל הגוים, ואותך לא אעשה כלה (ירמיהו מ"ו: כ"ח).
(י"ד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת – אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשימי כארץ גיוד וכחוץ לעוברים (ישעיהו נ"א: כ"ג). וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ בארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה כי אמנם תשועת האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל ההוה היום בגלותם אשר כמוהו לא נהיה, כמו שאמרו זכרונם לברכה (סנהדרין) אם ראית דור שצרות רבות באות עליו כנהר, חכה לו, שנאמר כי יבא כנהר צר וסמיך ליה ובא לציון גואל (ישעיהו נ"ט: י"ט – כ').
(טו) כי לא אעזבך – וזה שאמרתי שאחר רוב הגלות תפרוץ כל גבול ולא תאבד בצרות הגלות, יהיה מפני שבימי הגלות לא אעזבך, כאמרו אף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם (ויקרא כ"ו: מ"ד).

גישה שלישית

שד"ל בראשית כ"ח: י"ב-י"ג

(יב) עולים וירדים בו: הנכון כדברי דון יצחק, עולים ומביאים לפניו ית' תפילות התחנונים, וירדים במצוות האל למלא משאלות המתפללים, וזהו שאמר יעקב: וזה שער השמים, שמכאן תפילות בני אדם עולות השמימה.
(יג) נצב עליו: על יעקב, והכוונה עומד אצלו, כמו שלשה אנשים נצבים עליו (למעלה י"ח ב') וכל העם נצב עליך (שמות י"ח י"ד) ולפיכך אמר: אין זה כי אם בית אלהים, כי אחר שהמלאכים הביאו לפניו תפילת יעקב כביכול ירדה השכינה אליו להבטיחה.

שד"ל בראשית כ"ח:ט"ז-י"ז

(טז) יש ה' : השגחת ה' היא גם במקום הזה ואנכי לא ידעתי : מגנה עצמו על שהצטער על בריחתו ועל שהוצרך לשכב על הדרך, ולא בטוח בה', ואולי מתוך צער קילל את המקום ההוא.
(יז) אין זה כי אם וגו' : לא שכבתי במקום רע, כמו שהייתי סבור, אלא הרי הוא כאילו שכבתי בבית האלהים ובשער השמים, כי בזה ראה ה' בעניי.

ספורנו בראשית כ"ח:ט"ז-י"ז

(יז) אין זה. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל (פסחים פח). יעקב קראו בית. וזה שער השמים. וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל יתברך הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו השמים.

גישה רביעית

רד"צ הופמן בראשית כ"ח:י"ב

אתה נועדת להשיג את האידיאל שה' קבע לך – להיות מי שה' מתפאר בו. והנה עולים המלאכים ומתבוננים באידאל זה שבשמים ואחר הם יורדים והם מוצאים אותו – ישן, ללא מעש, בלא כל פעולה להגשמת האידאל הזה. ובגמרא ממשיכים חז"ל לספר, משהשוו את דיוקנו שלמעלה עם דיוקנו שלמטה "בעי לסכונה". בקשו להביאו בסכנה. הרי מלאכי אלהים הם, מלאכי מידת הדין אשר מסכנת את האדם שאיננו עושה כדי להשיג את יעודו, כדי להגשים את האידיאל שנקבע לו למעלה. ואז – והנה ה' ניצב עליו, אלהי החסד והרחמים, זה שמחנך את האדם, הוא נצב ומגן בעדו, מונע ממלאכי הרעה להתקרב אל זה שאמור להשיג בעתיד את האידיאל האלהי ולהגשימו. יתרה מזו, הוא אף נותן לו את ההבטחה המעודדת להיות עמו תמיד, ליתן לו את האמצעים להגשמת רצונו, הרצון האלהי, ומעל לכל – להגן עליו מפני הסכנות שעלולות להפריע אותו בהשגת יעודו.